

İnsan sonlununun ve sonsuzun sentezidir

Prof. Dr. Hayrettin Kara

1963 yılında Antalya'da doğdu. 1985'te İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesinden mezun oldu. Psikiyatri uzmanlık eğitimini Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesinde tamamladı. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğretim Üyesi ve Ana Bilim Dalı Başkanı olarak görev yaptı. Uzun yıllar Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesinde Klinik Şefi olarak görev yapan Kara, halen Medipol Üniversitesinde Psikoloji Bölümü Öğretim Üyesidir.

Ölüm hüznüldür ve bizim en büyük hayal kırıklığımızdır. Yanımızda, yakınımızda olduğunu düşündüğümüz her şey uzaklaşır bizden.

Uzaklaşır ve yabancılaşır ya da zaten yabancı olduğunu keşfederiz. Yanılsamalarla kurduğumuz ev yıkılır. Benliğimiz örtüsüz, çıplak bir bilinç olarak kalır. Tutunacak hiçbir şey bulamaz benliğimiz. Benlik, daha önce tutunduğu ve kendisi kıldığı her şeyin sonlu olduğunu görür ve dehşete düşer. Benliği asıl dehşete düşüren, tutunduğu şeyler gibi kendisinin de sonlu olduğu ihtimalidir. Ancak benlik sonlu mudur?

Ölüm bizim en büyük hayal kırıklığımızdır. Er ya da geç keşfederiz bu gerçeği. Tabii tümüyle tin yoksunu değilsek. Hüznü ve dehşet verici bir keşiftir bu. Belki de duyduğumuz bu hüznü, dehşeti yumuşatma çabamızdır. Gilgamiş Destanı'nda, Gilgamiş'in hayal kırıklığındaki hüznü ve dehşeti hatırlayalım mesela. Kardeşi Enkidu ölür ama Gilgamiş inanamaz. İnanamaz çünkü ölüm çok fazla gerçektir. Gilgamiş yedi gün boyunca durmadan ağlar ve kardeşinin yanından ayrılmaz, ayrılamaz. Ta ki kardeşinin cesedi kurtlanana kadar. Peki Gilgamiş'i bunca derin bir hüznü ve dehşete gark eden şey ne idi? Sevdiğinin kaybı. Bu, yetersiz daha ötesi yanlış bir cevaptır. Onu hüznü ve dehşete düşüren kardeşi gibi kendisinin de sonlu olduğu ihtimaliydi. İhtimaliydi diyorum zira yaşayan her benlik için sonluluk bir gerçek değil ihtimaldir. O zaman "ölmeden önce ölüünüz" diyen sufi ilkeyi ihtimal vadisinde konaklamadan, vadiyi geçip gitme edimi

olarak yorumlayabiliriz. Ölümün kesinliğine karşın zihinsel olarak ölümlülüğü bir ihtimale dönüştürmek insan ruhuna kök salmış derin kaygının nedenidir.

Gilgamiş bilir ki kardeşi gibi ölecek ama bir yandan hala yaşıyor. Öyleyse tanrıların ölümsüzlük bahşettiği Utnapiştim'i bulmalı, sonsuzluğun sırrını öğrenmelidir. Kardeşinin cesedinin başından kalır, hayal kırıklığının derinliğine karşın yine de umutla ebedi olanı aramak için yola çıkar. Efsane -daha doğrusu insanın hikâyesi- asıl bu arayışla, bu yola çıkışla başlar. Ruhun umut/umutsuzluk, hüznü/dehşet içinde gidip gelen diyalektik yolculuğudur bu hikâye. Sonra şarap sıkın kadın Siduru'nun karşısındaki Gilgamiş'i hatırlayalım mesela. Umutsuzluğun, hüznü ve dehşetin bir insan yüzüne dönüşünü. Umudun yine de oradadır, derinlerde ve gizli de olsa oradadır. Keşke bu sahneyi çizecek bir ressam olsa. Keşke hüznü, umutsuzluk, dehşetle birlikte umudu da çizebilecek bir ressam olsa.

Ölüm bizim en büyük hayal kırıklığımızdır. Tümüyle tin yoksunu değilsek er ya da geç keşfederiz bu gerçeği. Ian Craib gibi... O, on yıllarca bir psikanalist olarak çalışmış olsa da onca zaman sonluluğun insan psikolojisinde ne denli önemli olduğunu göremediğini söyler. Ta ki ölümcül bir hastalığa duçar olana kadar. Modern psikoloji açısından da bir itiraftır söyledikleri: "Hepimizin paylaştığı ölüm korkusunu ne fark etmiş ne de içeriğini tam olarak anlamışım... Yaşam iyi olabilir, daha da iyileştirilebilir ve en büyük hayal kırıklığı olan ölümlüğe sona erer."

Bu sözler üzerinden modern kültür ve psikolojinin ölümü yadsıyışının nedenleri ve sonuçları üzerine çok şey söylenebilir. Ama şimdi biz sonluluğuyla yüzleşen bir birey olarak onun öznelliğinde kalalım yalnızca. Craib'in bu sözleri hüznüldür, bu sözlerinde o dehşeti gizlemiştir ve bir umut yoktur bu sözlerde. Çünkü onun için Gilgamiş gibi yola çıkıp aranacak bir sonsuzluk yoktur, sonsuzluğa inanç yoktur. Her şey sonludur ve sonlu olanın da sonuna gelinmiştir. Öyleyse nasıl yaşanır bu hayal kırıklığıyla?

Unutarak ve unuttuğunu da unutarak. Sonluluğumuzu unutarak yaşarız. Craib'in yaptığı, bizim de yapıyor olduğumuz buydu. Daha iyi bir kavram bulamadığımdan "unutma" diyorum. Ancak buradaki unutma ne güzel havalarda eve ekme ve tuz almayı unutan şairin unutması, ne de ev ödevini yapmayan öğrencinin defterini evde unutması değil. Kast ettiğim, bir durumdan ziyade bir süreç; insan oluşun diyalektik sürecinin bir parçası. İnsan sürekli hatırlayarak yaşayamaz, sonluluğunu unutmak zorundadır ama aynı zamanda hatırlamak da zorundadır çünkü insan tinle yüklenmiştir. Bizim sorunumuz sürecin hatırlamak zorunda olduğumuz kısmıyla ilgili. Öyle büyük bir hayal kırıklığıdır ki ölüm ancak unutarak baş edebiliriz bu dehşetle. Kendimizi, unutmada sabitleyerek ruhumuzdaki diyalektik sürece izin vermiyoruz. Böylece benliğimiz unutulmuş içinde kaybolur. Şaşırtıcı biçimde gürültüsüz, sessizdir bu kayboluş. Eğer bedensel olarak sonlu olduğu gibi ruhsal açıdan da sonlu ise insanın bu unutulmuş içinde kaybolmasına ne denebilir? Ancak be-

den olduğu kadar bir tin de değil midir insan ve insan sonlu ile sonsuzun sentezi değil midir?

İnsanın bir terkip, bir sentez olduğu çok eski bir düşüncedir. Bütün zamanlar boyunca insan kendini hep şu ya da bu şekilde bir ruh-beden sentezi olarak düşünmüştür. Bu düşünce içinde örtük başka bir sentez düşüncesini de barındırır; insan sonlu ve sonsuzun sentezidir de. Beden sonlu, ruh ise sonsuz. Bedenlerimiz aşikâr, somut, deneysel olandır ama ruh nedir? Ona ister psişe, ister bilinç, ister tin diyelim, her ne dersek diyelim, o nedir? Eğer o salt bir soyutlamaysa ve onun sonsuzlukla ilişkili olduğu düşüncesi bir kurguysa bu soyutlamaların, kurguların bir anlamı yoktur. Zira deneysel olmayanın gerçek bir varlığı yoktur. Tin ya da bilinç deneysel olmayan bir soyutlama ve kurgu mudur? Ortak, anlaşılabilir, paylaşılabilir bir cevabı yoktur bu sorunun. Herkes kendi başına, kendi içinde, kendisiyle ilişkisi içinde aramak zorundadır cevabı. Ben derim ki; tin ya da bilincin bir soyutlama olmadığını, deneysel olduğunu daha doğrusu öznel deneyimlerimin kendisi olduğunu içsel olarak kesin biçimde bilirim ama bu bilgi bir başkasının ne işine yarar ki? Bir bilinç olarak kendimi kendimle yakınladığımda sonluluk kadar sonsuzluğun da onun bir niteliği olduğunu bilirim ama bu bilginin bir başkası için ne anlamı olabilir ki? Düşüncenin ürettiği sonsuzluk fikri ile kendiliğimi deneyimlemeden kaynaklanan sonsuzluk niteliğinin farkını görebilirim ama bu görü bir başkasının ne işine yarar ki? Bütün bunları söylerken sonluluğun beni boğduğunu neredeyse yok ettiğini fakat yine de sonsuzluğun tinin bir niteliği olduğunu deneyimleyebilirim ama bu deneyimlerin bir başkası için ne anlamı olabilir ki? İşte o zaman

Kierkegaard'ın "Öznellik hakikattir" deyişi anlamını bulur ya da "Kendi miratında (aynanda) gözle hakikati" diyen Niyazi Misri'nin kast ettiği şey anlam kazanmış olur. Bir başka biçimde ben yine derim ki; sonluluğun olduğu kadar sonsuzluğun da bir terkipi değilsek bile, bir olanaklılık olarak ona inanmak ama bunu sonluluğun dehşetini yatıştırmak için yapmadığını bilerek inanmak ve o olanaklılık için mücadele etmek kahramanca değil midir? O zaman inanmak bir savunma olmaktan çıkmaz ve özneliğin içinde deneysel bir hakikat olmaz mı?

İnsan sonlunun ve sonsuzun sentezidir. Bu belki öylesine söylenmiş boş bir sözdür, belki de hakikattir. Hakikat öznellik ise her kendilik kendi özneliğinin terazisinde tartmalıdır bu sözü. İnsanız ya duramayız, düşünür konuşuruz, bazen de (belki çoğu zaman) düşünmez konuşuruz. İnsan konuşmak zorundadır. Mutlak bir suskunluk yoktur insan için. Sükût edenler de kendi kendilerine konuşup durmaktadırlar, kendi kendilerine söylediklerini duymasalar da. Öyleyse sestem değil sözden söz ediyorum, bizi bilince götüren sözden ve bir niteliği de sonsuzluk olan bilinçten. Söz bilincin sözüdür, beden değil. Yine dönüp dolaşıp bilinç-beden ilişkisine geliyoruz.

İnsan bilinçtir, beden değildir ama bedendir. İnsan bedenlenmiştir ama bilinçlenmiş değil, zira insan bilincin kendisidir. Bedenin tabii olduğu yasaları biliriz. Bedenin tarihini, hikâyesini biliriz. Onun oluşumunu, doğuşunu, gelişimini, olgunlaşımını çürüyüşünü... Beden başlangıçlı ve bitimlidir. Bir şeyin başlangıçlı ve bitimli olduğunu kim söyleyebilir? Başlangıçlı ve bitimi kapsayan ne ise o söyleyebilir. Bilincin zamanla ilişkisi beden gibi değildir. Beden mutlak olarak

İnsan sonlunun ve sonsuzun sentezidir. Bu belki öylesine söylenmiş boş bir sözdür, belki de hakikattir. Hakikat öznellik ise her kendilik kendi özneliğinin terazisinde tartmalıdır bu sözü. İnsanız ya duramayız, düşünür konuşuruz, bazen de (belki çoğu zaman) düşünmez konuşuruz. İnsan konuşmak zorundadır. Mutlak bir suskunluk yoktur insan için. Sükût edenler de kendi kendilerine konuşup durmaktadırlar, kendi kendilerine söylediklerini duymasalar da. Öyleyse sestem değil sözden söz ediyorum, bizi bilince götüren sözden ve bir niteliği de sonsuzluk olan bilinçten. Söz bilincin sözüdür, beden değil. Yine dönüp dolaşıp bilinç-beden ilişkisine geliyoruz.

zamanın içinde ve zamanla sınırlandırılmıştır. Bedenin bir başlangıcı ve bir bitimi olması zamanla sınırlandırılmışlığının kanıtıdır. Ya bilinç? O da başlangıçlı ve bitimli midir, o da zamanın içinde ve zamanla sınırlandırılmış mıdır? Bunu bilmiyoruz ama bilmeye yaklaşabiliriz. Kendine dönen bir tin, zamanın iki oku yönünde, ileriye ve geriye doğru bilincin sınırlarının belirsiz olduğunu görebilir. Bu zamanın, bilinci sınırlandıramadığını sezinen bir belirsizliktir. Bu sezinin bizi götüreceği yer bilinç ve zamanın özdeşliğidir. Zaman sonsuzsa bilinç de sonsuzdur ama soracaksınız; beden dağıldığında yok olduğunda bilinç de yok olmuyor mu? Elbette yok oluyor ama bu gözlemler bilince ne olduğunun gözlemleri midir? Bilince dair gözlemler bedene ilişkin gözlemler gibi değildir. Bedene dair gözlemlerimiz bir kesinlik içerir. Bedenin sonluluğu, ölümü bir kesinlik içerir. Bildiğimiz sadece bedenin ölümünde bilincin ortadan kaybolduğudur ama onun beden gibi yok olduğu gözlemimiz içinde değildir. Hem görmez miyiz ki, düşüp bayılan bir adamın da bilinci kayboluyor ama sonra bilinç tekrar görünür oluyor. Yine görmez miyiz ki derin uykudaki adamın da bilinci kayboluyor, adam uyanıyor ve bilinci tekrar görünür oluyor. Bu basit gözlemler bile bilincin kayboluşunun onun mutlak anlamda yok olmadığını göstermiyor mu? Bedensel olarak ölen bir adamın kaybolan bilincinin tekrar görünür olduğunu gören yok, diyebilirsiniz. Diyebileceğim, yalnızca onun mutlak olarak yok olduğunu görenin de olmadığıdır. Bedenin tanığı ötekidir oysa bilincin tanığı yalnızca kendisidir. Öyleyse bu gözlemler bilincin bedenle ilişkisine dair bir şeyler söyler yoksa bilincin gerçekte ne olduğuna dair değil. O zaman Epikür ya da Schopenhauer'ın insanın sonluluğuna, ölümlülüğüne dair söylediklerinin karşılığını bulamam. Epikür'ün "Benim olduğum yerde ölüm yok ve ölümün olduğu yerde ben yokum" deyişini hepimiz duymuşuzdur.

Benim karşılığını bulamadığım bu tezin ikinci kısmı. Benim olduğum yerde ölümün olmadığı elbette kesin ama ölümün olduğu yerde bilincin olmadığını nasıl söyleyebilirim? Schopenhauer şöyle düşünür; doğmadan önce benim var olmadığı zamanlara dair bir kaygı duymuyorsam öldükten sonra benim yok olduğum zamanlara dair de kaygı duymamam gerekir. O buradan sonluluk kaygısının rasyonel bir kaygı olmadığını ancak istencin kaygısı olduğu sonucu-

na varır. Epikür ya da Schopenhauer'ın argümanları ancak kendimi bedenle özdeşleştirdiğim ya da bedene indirgediğim zaman geçerli olabilir. Tinsel bir varlıksam bunu nasıl yapabilirim ki? Bütün bu argümanlar unutuşun formlarıdır benim için. Unutuş hem sonluluğun hem sonsuzluğun umutsuzluğundan kurtulmak için unutuş. İnsanın elinde kalan ya da elinde olan tek şey inanç. Ancak bir kurgu, bir soyutlama olarak değil, aktif kendi olma çabası içinde inanç. İnsan beden ve bilincin sentezi olduğu gibi sonlunun ve sonsuzluğun da sentezi ise niteliğindeki sonsuzluğu ancak inançla etkinleştirebilir. Öyleyse inanç insanın varoluşsal sorumluluğunun bir parçasıdır ve kurgu olmayan inanç öğretiler, aktarılabilir bir şey değildir. Öyleyse insan topluluk içinde yaşasa da kendisiyle yalnızdır ve kendisiyle sorumludur.

Bizim Zamanlarımız

İnsanlığın hikâyesinden bizim kısmetimize düşen zaman dilimi oldukça ilginç. Yaşadığımız zamanların bilimi eskilerin büyü ya da sihir derken kastettiklerinin ötesine geçti. Michio Kaku gibi fizikçiler ışınlamayı, telepatiyi, görünmez olmayı bize artık bilimin yakın dönem olanaklığı olarak takdim ediyorlar. Ancak yine de kaderimiz hayvanlardan farklı değil. Hayvanlar nasıl ölüyorsa biz de öylece ölüyoruz. Göç eden bir antilop sürüsünün kaderinden farklı değil kaderimiz. Göç yollarında antilopların bazıları geride kalır ve bir yırtıcının avı olur, önde koşan bazıları bir uçuruma düşer ama sürü yolculuğuna devam eder. İnsan bedensel açıdan bir hayvan sürüsünden farksız. Ölüm bir kuşağın bedenlerini tek tek ayırır sürüden ve yeni gelen kuşak taze ve gürbüz bedenleriyle sürdürür sürünün yolculuğunu. Ne boş ve anlamsız bir yolculuktur bu. Ancak insan bir antilop değildir, insan tinle yüklenmiştir. Bir antilop kendi yolculuğuna dışardan bakamaz oysa insan bilinci bunu yapabilir. Bilinç kendine dışardan baktığı anda zamanı esnetmiş ve ölümün yanı başında olduğunu görmüş olur. Daha uçuruma düşmeden ya da bir avcının avı olmadan... Bu insanın hayal kırıklığı ve dehşetidir. Tinselliğinden giderek uzaklaşan ve kendisini daha çok bedeni üzerinden tanımlayan bizim zamanlarımız ne yapıyor bu dehşet karşısında? Zamanımızın bu dehşete yönelik en temel baş etme stratejisi yadsımadır; ölümü, sonluluğu yadsıma. Yadsıma, insan ruhsallığının en ilkel savunma stratejisidir oysa. De-

Sonluluğunu yadsıyarak oluşturulan bir sonsuzluk yanılsamasıdır bizim zamanlarımızın sığınağı. Oysa insan sonlunun ve sonsuzun sentezdir ve sonsuzluk ancak sonluluk farkındalığı üzerinden etkinleştirilebilir. Bu da ancak inanç yoluyla elde edilebilir. Oysa bir kurgu, bir soyutlama, salt bir düşünce olarak inanç değil. İstemin içine yerleşmiş ve kişiyi yeniden var eden bir inanç. O zaman tinsel bir varlık olarak insan ölmeden önce ölebilir, doğmayı ve yeniden doğmayı deneyimleyebilir.

mek ki zihinsel açıdan bunca ilerlemişken ruhsal açıdan bunca gerilemişiz. Bununla birlikte zamanımız yadsımayı yanılsamalı umutların ardına gizleyecek kadar hünerlidir. Kolesterol düzeylerini normal sınırlarda tuttuğunda sanki sonluluğunun çelişmesini aşacakmış gibi bir yanılsama mesela.

Sonluluğunu yadsıyarak oluşturulan bir sonsuzluk yanılsamasıdır bizim zamanlarımızın sığınağı. Oysa insan sonlunun ve sonsuzun sentezdir ve sonsuzluk ancak sonluluk farkındalığı üzerinden etkinleştirilebilir. Bu da ancak inanç yoluyla elde edilebilir. Oysa bir kurgu, bir soyutlama, salt bir düşünce olarak inanç değil. İstemin içine yerleşmiş ve kişiyi yeniden var eden bir inanç. O zaman tinsel bir varlık olarak insan ölmeden önce ölebilir, doğmayı ve yeniden doğmayı deneyimleyebilir. O zaman hala hüzünlü bir yanı olsa da ölüm yadsınacak bir şey olmaktan çıkar ve bir öğretmen olur, tinsel olarak bizi sonsuzluğa taşıyacak bir öğretmen. Ancak öğrenci olmak, isteme yerleşmiş bir inanç işidir, bizim zamanlarımızda giderek daha da kaybediyor olduğumuz inanç. Hatta ondan bahsederken onu daha da çok kaybettiğimiz inanç.